ADALET VE NİMETLE
İMTİHAN KAPISI OLARAK:

DEVLET HAYATIMIZ

BU BÖLÜMDE:

- **Emaneti ehline vermek**
- **Mülkte zelzele gaflettendir**
- **Devletle ikbâl bulmaya gönül bağlama**
- **Niceleri geldi, neler istediler**
- **Maslahat-ı şer'**
- **Zabtiye ruhiyle icra-yı hükümet edenin**

Bu beyitler İbrahim AKGÜN'ün "Söz İncileri" isimli çalışmasından alınmıştır.
Bkz. AKGÜN, İbrahim; Söz İncileri. (Osmanlı Şiirinden Seçmeler)
Osmanlı Düşüncesinden Seçmeler-1. Kurtuba Yayınları. 496 sayfa. Ankara, 2010.

(Ayrıca bakınız: Hak ve adalet; Mal sevgisi makam sevdası)

Emaneti ehline vermek

119. Asiyâb-ı devleti bir har da olsa döndürür
Ziya Paşa

Devlet çarkını bir merkep de olsa döndürür. (Ziya Paşa burada, dolap beygirlerinin dolabı döndürmesine atıf yapıyor.)

Birkaç yüzyıldır başımız, devletimizin yönetimi ile dertte. Devlet bizde, uzun bir süredir insanın bozulmasının kaynaklarından biri haline geldi. Çalışmadan yaşamak, devlet sayesinde mümkün olmakta, hiçbir hüner sahibi olmadan devlet sayesinde yaşanabilmektedir. Büyük ideallere hizmet etmesi gereken devlet çarkını döndürmek için gerçekte büyük hüner ve ideal sahibi olunması gerekirken, bizde pek fazla bir maharete ihtiyaç duyulmamaktadır. Bu durum şair, düşünür ve yazarlarımız tarafından tenkit edilmektedir.

120. Bekâ-yı mülk adl ü ilm iledür
Vefâ-yı ilm akl ü hilm iledür
Şeyhî

Bir ülkenin varlığının devamı adalet ve ilim iledir; ilmin vefası ise akıl ve yumuşak huyluluk iledir. Yani, devletin devamlılığı yönetimde adalet ve ilmin hâkim olmasına bağlıdır. İlmin bize vermesi gereken de akıllı olma (akıllıca düşünme kabiliyeti kazanma) ve yumuşak huyluluktur.

Not defterinde, özellikle devlet adamlarının not defterinde yer alması gereken ilimden bir çekirdek: **Bekâ-yı mülk**

adl ü ilm iledir. Devletin bekası, huzur ve sükûnet sünnetullaha uymakla mümkündür. Sünnetullaha uymayan toplumlar veya devletler için bunlardan hiçbirinin garantisi yoktur.

Ayet: "Allah size, emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğinizde adalete uygun tarzda hüküm vermenizi emreder. Allah, bununla, size ne de güzel öğüt veriyor! Şüphe yok ki Allah semî ve basîrdir." (Nisâ Sûresi: 4/58)

121. Bilirim ehli değilsin ammâ
Olma cûyâ-yı tarik-i ümenâ
Nâbî

Biliyorum sen yapmazsın ama (yine de söyleyeyim): (Devlet) emanetini üzerine alma.

122. Çün balık baştan kokar derler meseldir
Hey'eti mecmûaya bîmağzı bâş etmek abes
Nâilî

(Hani meşhur) sözdür, "balık baştan kokar" derler ya; akılsızları halka baş etmek de (yönetici yapmak) akıl işi değildir.

Çünkü akılsızların baş olduğu bir ülkede devlet iyi yönetilemez, adalet gözetilemez, ahlak bozulur ve zulüm doğar.

123. Degüldür kâr-ı teshîr-i müyesser merd-i hod-bîne
Virilmez devlet-i bîdâr ehl-i gaflet ü kîne
Sâkıb Mustafa Dede

Kolayca elde edilen bir kazanç (kapısı), sadece kendini düşünen birine teslim edilmez. (Sürekli gözetilmesi gereken devlet mülkü) gaflet ve kin içinde yaşayan birine verilemez.

Herkese ait olan devlet emaneti, sadece kendisi için yaşayanlara teslim edilemez. Çünkü onlar emanete hıyanet edebilirler. Ellerinde adalet terazisini tutabilecek birilerine teslim edilmesi gereken devlet mülkü, gaflet ve kin içinde yaşayanlara verilmez. Çünkü onların yöneteceği bir devletin adalet

terazisi, gafletlerinden dolayı şaşabileceği gibi, yine onlar, kendilerine emanet edilen devlet gücünü kullanarak intikam hevesine kapılabilirler.

Kıt'anın tamamı aşağıdaki gibidir:

Degüldür kâr-ı teshîr-i müyesser merd-i hod-bîne
Virilmez devlet-i bîdâr ehl-igaflet ü kîne
Gerekdür kendüye bîgâne vü hem âşinâ olmak
Gerekse kenz-i lâ-yefnâya tâlib dest-res bulmak
Sâkıb Mustafa Dede

124. Evc-i feleğe basdı kadem câh ile câhil
Rûhi-i Bağdâdî

Câhiller makam sahibi olup, göğün (devletin) en üstüne kadar çıktı.

125. Ey mülkün, malın ve milletin efendisi
Ve ey adaletin, dinin ve devletin hamisi!
Ahmed-i Hânî

Ünlü Doğu (Şark) klasiklerinden **Mem û Zîn** hikâyesinde, halk toplanarak Mire, Mir'in kızı Siti'yi Tacdin için istemeye gittiklerinde, söze başlamadan önce söyledikleri beyit. İlk mısradaki "mülk" kelimesini, "mal" karşılığı olarak almak mümkün olduğu gibi, belki "dirlik" ve "düzen" karşılığı olarak anlamak da mümkündür. Ama bu beyiti emsalsiz kılan, İslam toplumlarının temel ortak değerleri ve ortak paydaları olan "mal," "mülk," "nizam," "millet," "din," "devlet" ve "adalet" gibi değerlerinin tek beyitte nakışlanmış olmalarıdır. Bugün aralarında kavgaya tutuşmuş olan nesillerin, büyük coğrafyamızda yaşayan toplumların, kadimden bu yana hangi büyük ortak değerleri paylaştıklarını ibretle görmemiz gerekir. Bir o kadar ibretle görmemiz gereken diğer bir husus da, mânada olduğu kadar, dilde olan beraberliğimiz.[10]

Açıklama: Mem û Zîn: Ahmed-i Hânî tarafından 1690'dan itibaren beş yılda yazılmıştır. Toplum üzerinde önemli etkisi

10 Beytin Kürtçe aslı: *Ki ey waliyê mulk û mal û millet/ Wey hamiyê dad û dîn û dewlet*

olan tasavvfi eser 2659 beyitlik, insanın olgunlaşmasını amaç edinen ve derslerle dolu bir mesnevidir. Botan Beyi Emir Zeyneddin'in iki kızı üzerine kurgulanan hikâye 60 bölümden oluşmaktadır. Kızlardan biri hikâyenin başında evlenir. Birbirlerine âşık olan Zîn ve Mem ise evlenemezler, üstelik Mem, Bey tarafından zindana atılır. *(Daha fazla bilgi için lütfen bu dipnota bakınız)*[11]

126. Her ne denlu himmete endaze olmazsa yine
Müşteri olma meta-ı devlete himmet budur
Cevrî

Her ne kadar himmet ölçülüp biçilmezse de, devlet malında gözün olmasın, himmet budur işte.

Her ne kadar himmet ölçülmezse de, biz yine de bir ölçü koyalım ve diyelim ki: Himmet, senin kendin için (veya başkalarına bağışlaman üzere) devletin malına tenezzül etmemendir.

Mülkte zelzele gaflettendir

127. Bulunmazsa adâlet milletin efrâdı beyninde
Geçer bir gün zemine arşa çıksa pâye-i devlet
Namık Kemal

Millet fertleri arasında adaletle hüküm verilmezse; devletin payesi (yükselip) arşa da çıkmış olsa, bir gün mutlaka (alçalıp) yerin dibine geçer.

"Bir saatlik adalet, yetmiş yıllık ibadetin yerini tutar."
(Hadis-i Şerif)

128. Emelde olduğumuz dûr böyle bizdendür
Degül felekde rehâvet kusûr bizdendür
Koca Râgıp Paşa

11 Mem hapiste ruhi bir olgunlaşma sürecinden geçer ve buradan çıktıktan sonra ölür. Mem'in mezarına kapanan Zîn de orada ölür. Birlikte yan yana ve evlenmelerine engel olan Bekir de (öldürülmüştür) ayak uçlarına (cenette bekçileri olarak) gömülürler. Klasik şark edebiyatı eserlerinin ortak özelliklerini taşıyan **Mem û Zîn** sıradan bir aşk hikâyesi değil, insanın kemale erişme yolculuğunu kurgulayan ahlakî derslerle dolu ve toplumsal yapının şekillenmesinde önemli yeri olan, bir mesnevidir. Böyle eserlerin sağlıklı toplumun oluşmasındaki rolleri sosyolji ödevlerimiz arasında yer almaktadır. (Bu dipnotta Ahmed-i Hânî, Mem **û** Zîn -N. Açıkgöz, Kültür Bakanlığı-'den yararlanılmıştır.)

Hedeflerimizden uzaklaşmış olmamız bizdendir; zamanın bir kusuru yok, ne kusur varsa bizdendir. (İşlerin iyi gitmediği bu zamanda, kusuru zamana yüklemek boşunadır; ne kusur varsa bizdendir.)

Açıklama: Doç. Yeniterzi, bu beyiti yorumlarken, Osmanlı Devleti'nin çöküşü ile ilgili gerçekçi görüşün, "devletin ve toplumun zaafa düşmesindeki sebebin kaderde değil, tarihin en mükemmel teşkilat ve sistemini alt üst eden insan faktöründe" aranması gerektiğini söyler. (Bkz, Yeniterzi; Divan Şiirinde Osmanlı Devletindeki Sosyal, Ahlâkî ve İktisadî Çözülmenin Akisleri).

129. Eder kesb-i terakki bezl ü sarf ettikçe mahsûlün
Umûmun dâniş-i maksûbudur sermâye-i devlet
Namık Kemal

Devletin en büyük sermayesi, millet olarak kazanılmış bilgeliktir; terakki (gelişme, ilerleme), ancak bu sermayenin millet için kullanılmasıyla mümkün olabilir.

Namık Kemal'in kaleminden, devletin en büyük sermayesinin ne olduğunu tekrar edelim: "**Umûmun dâniş-i maksûbudur sermâye-i devlet**." Toplumların gelişmesini küçük bir kesimin gelişmesine, kahramanlara bağlamak ne kadar kolay ve aldatıcıdır. Esas gelişme milletin bütün bireylerinin zihince, ruhça, ahlâkça gelişmesi ve ilerlemesidir.

130. Evrak ile ilan olunur cümle nizamat
Elfaz ile terfih-i raiyyet yeni çıktı
Ziya Paşa

Devlet düzeni evrakla yürütülür; devlete tabi olanları lafla bolluk içinde yaşatma vaatleri yeni çıktı.

Devlet, yapacağı işleri yazılı kurallara bağlar. Lâfla halkın refah düzeyini yükselteceğini söyleyenler yeni çıktı.

Aytaş'a göre bu beyitte "yerinde tedbir ve düzenlemelerle halka rahatlık sağlamak yerine bol bol refah, mutluluk, rahatlık nutku atarak, halkı kandırmaya çalışan kötü yöneticilerin

durumu tenkit ediliyor." (Bkz: Aytaş; Yeni Türk Edebiyatına Giriş Ders Notları, s. 58.)

131. Girdi bir hâlete kim Devlet-i Osmaniye
Hissolunmaz gibidir şaibe-i izmihlâl
Ziya Paşa

Devlet-i Osmanî'yenin durumu öyle bir hale girdi ki, çöküşünü, yok oluş şaibesini hissedemez (yok oluşunu hazırlayan sebepleri göremez) hale geldi.

"**Hissolunmaz gibidir şaibe-i izmihlâl**." Bilgisizlik, kaygısızlık ve duyarsızlık artıp devlet öyle bir duruma düştü ki; artık yöneticiler ülkenin gerileme ve çökme nedenlerini bilmez, devleti yok oluşa götüren sebepleri göremez hale geldiler.

132. Görüp ahkâm-ı asrı münharif sıdk u selâmetten
Çekildük izzet ü ikbâl ile bâb-ı hükümetten
Namık Kemal

Zamanın devlet idaresi değerlerini doğruluktan ve samimiyetten sapmış gördüğümüzden; kendi arzumuz ve saygınlığımızla devlet kapısından çekildik. "Çekildük izzet ü ikbâl ile bâb-ı hükümetten." Bize miras kalıp vecize haline gelmiş ve çokça tekrarlanan söz veya mısralarımızdan biri.

133. Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi
Olmaya devlet cihânda bir nefes sıhhat gibi
Muhibbî

Halk arasında devletten daha önemli bir varlık yoktur; (ancak), hiçbir devlet sağlıkla alınan bir nefes kadar kıymetli değildir, onun yerini tutamaz. *(Bu beyit hakkında; Ünlü Beyitler bölümünde, ilk mısraya göre alfabetik sırada, açıklama bulunmaktadır.)*

134. Hükümet hikmet ile müşterekdir
Vezîr olan hakîm olmak gerekdir
Keçeci-zâde Fuad Paşa

Devlet eliyle hükmetmenin (devlet yönetiminin) sebepleri ve kuralları kendi içindedir; (iyi yönetimin sırrı) idare edenin bilge olması (veya yönettiği yere hâkim olmasını bilmesi) gerekir.

135. Koyup kaldırmadan ikide birde
Kazan devrildi söndürdü Ocağı
İzzet Molla

(Yeniçeri Ocağının kapatılması ile ilgili bu beytin bugünkü Türkçe karşılığı ve diğer açıklamalar için bakınız: Mâmuru Viran Eylemek)

136. Masraf artup azalınca îrâd
Nazm-ı âlem bulur elbetde fesâd
Lâedri

(Devlet hayatında) giderler artıp, gelirler azalınca, (dünya ve) devletin düzeni bozulur, fesat (karışıklık) çıkar.

"**Nazm-ı âlemin fesât bulması**." (Dünya düzeninin bozulması, kargaşanın, fenalık ve kötülüğün hâkim olması) Alın size sosyoloji konusu olacak bir tespit daha. Ailede olduğu gibi, devlet düzenleri de gelirleri ve giderleri dengeli olunca, devletin hayatı devam eder, huzur olur. Devletin giderleri gelirlerden fazla olunca, denge bozulur, huzursuzluk baş gösterir. Şair yukarıdaki beyiti, Osmanlı Devletindeki bozulmayı anlatmak için yazmıştır. Doç. Yeniterzi, Osmanlı'daki bu bozulmayı şöyle açıklar:

"Devletin olgunluk çağında rahatlık, eğlence ve zenginliğe alışanların aynı hayatı yaşamak istemesi, bulundukları mevkiin gereği saydıkları at, uşak gibi masrafların çokluğu, maaşın ise azlığı karşısında gelir temini için gayrimeşru yollara tevessül ediliyor, ya rüşvet ya da zulümle halkın malına el koymak yoluna gidiliyordu." (Bkz, Yeniterzi; Divan Şiirinde Osmanlı Devletindeki Sosyal, Ahlâkî ve İktisadî Çözülmenin Akisleri)

137. Mülkte zelzele gaflettendir
Terk-i ahkâm-ı şeriattendir
Lâedri

Devletin zaaf geçirmesi (iktidar boşluğu, karışıklıklar, ayaklanmalar), İslam hükümlerinin (İslamın esas ve usullerinin) terk edilip gaflete düşülmüş olmasındandır. Devletin zayıflaması ve karışıklıkların baş göstermesi, yönetenlerin (devletin, emanet olduğu hakkında) gaflete düşerek temel değerleri terk etmeleri sonucudur. Devletin bekasından söz edenin, beyti söyleyen meçhûl şairin dediğine kulak vermesi gerekir: **Mülkte zelzele gaflettendir!**

138. Serfüru etmez idi payına yüz sürmek için
Olsa isyana eğer kudret-ü imkân felek
Nef î

Feleğin, isyan etmeye imkân ve kudreti olsaydı; ne itaat eder, ne de yüz sürerdi ayağa. (Ne baş eğerdi, ne de toprağa yüz sürerdi.)

Nef'i, asi olan, imkânı ve kuvveti olsa, itaat etmez, isyan ederdi, diyor.

139. Sütûn-ı istikamettir imâd-ı râye-i devlet
Tutar ol hâl ile mülkü ser-â-ser sâye-i devlet
Namık Kemal

Devlet sancağının direği, doğruluk sütunudur; ancak böyle olursa devlet, baştanbaşa ülkeyi elinde tutabilir.

Namık Kemal, pusulası bozulmuş devlete, bireyler ve gemiler gibi istikamet gerekir, diyor. Eğer yönetimde istikamet olmazsa, devlet yıkılıp gider, demeye getiriyor büyük şair ki, korkusunda ne kadar da haklıymış! Devlet idaresinin pusulası ahlaki değerlere dayanmayan politikanın elinde bozuldu. Siyasetçilerimiz, devlet direğinin ne olduğunu bir daha düşünmeliler. Namık Kemal söyleyeceğini söylüyor: **Sütûn-ı istikamettir imâd-ı râye-i devlet!**

140. Şimdi ebvab-ı saadetle gezen hep hazele
İşimiz kaldı heman merhamet-i lemyezel'e
Cihangir

Felek, devleti hepten ayağa düşürdü, şimdi saadet (devlet) kapılarında hep yüzsüz ve adiler (aşağılık ve kalleş insanlar) geziyor, artık işimiz Allah'ın merhametine kaldı.

Kıt'anın tamamı:

Yıkıluptur bu cihan sanma ki bizde düzele,
Devleti Çarh-i deni verdi kamu mübtezele
Şimdi ebvab-ı saadette gezen hep hazele
İşimiz kaldı hemen merhamet-i lem-Yezel'e
Cihangir

Devlet makamlarının liyakatsiz kişilerin eline düştüğünü, kendini bilen, düzgün insanların değil, yüzsüzlerin devlet kapılarında dolaşmaya başladıklarını ve devleti düzeltme işinin ümitsiz bir hal alıp Allah'a kaldığını söyleyen ıslahatçı bir hükümdar! Ne zaman? 250 yıl önce! "Devlet yarası"nın derinliğini ölçmenin hesabını bilen var mı?

141. Tavr-ı etbaına eyle dikkat
Ki bula komşuların emniyet
Sünbülzade Vehbi

Tavır ve davranışlarına dikkat et ki; komşuların kendilerini emniyette hissetsinler.

Mahiyetinde çalıştırdığın, bir arada bulunduğun veya yaşadığın kişilere karşı olan tavır ve davranışlarına dikkat et ki, sana güvenebileceklerini, senden kendilerine bir zarar gelmeyeceğini hissetsinler, senden taraf emniyette olsunlar. Nasıl selam veriyorsan öyle ol!

142. Unut felâket-i şahsiyenin müsebbibini
Fakat hakareti afv etme vâliden vatana
Abdülmecid Han

Şahsi felaketimize sebep olanları unut (affet); fakat idareciden devlete olan ihaneti asla affetme!

143. Zamânenin şu tabîb-i Reşîd'inigör kim
Revaç vermek içün kendi kâr-ü san'atine
Vücud-ı nâzik-i devlet, rehin-i sıhhat iken
Düşürdü re'y-i sakîmi Frengi illetine
Lâedri

Zamanın şu olgun geçinen doktoruna (fikir adamına, idarecisine) bak; sağlıkla çalışmakta olan nazik devleti koruması gerekiyorken, o kendi işinin değerini artırmak için, zaten hasta olan görüşlerine bir de "Batılılaşma" hastalığı ekledi, devlet etme fikrini doğru yoldan ayırarak marazi hale getirdi.

Ehliyetsiz bir idareciyi kötü bir doktora benzeten şair, onun iyi işlemekte olan devlet düzenini bile bozduğundan yakınıyor. Kendi yaptığı işe itibar kazandırmak için devletin diğer kurumlarının itibarlarını azaltması gerektiğine inanan ehliyetsiz kimse, devleti de yoldan çıkarmış oluyor.

144. Zapta kim kadir idi esb-i harun-i feleği
Olmasa kabza-i destinde inan-ı devlet
Sami

Devletin güçlü (kahhar) pençesi olmasa, feleğin huysuz atını (azgınları) zaptetmeye kimin gücü yeterdi.

Devletle ikbâl bulmaya gönül bağlama

145. Ayş ü işretleri dünyâda bu devletlülerin
Kuru bir tantanadır cümle meâli boşdur
Hürrem Paşa

Yönetenlerin zevk, sefa ve ihtişam içinde yaşamaları kuru bir gürültüden ibarettir, (gün gelecek) bu tantanadan geriye bir şey kalmayacaktır. (Bu şaşaaları hep böyle sürmeyecektir ve yaptıkları da ahirette hiçbir işe yaramayacaktır.)

146. Bâğ-ı dehrin hem hazânın hem bahârın görmüşüz
Biz neşâtın da gamın da rûzigârın görmüşüz
Nâbî

Dünya bahçesinin hem sonbaharını, hem de ilkbaharını görmüşüz; biz sevincin de gamın da zamanını görmüşüz. *(Bu beyit hakkında; Ünlü Beyitler bölümünde, ilk mısraya göre alfabetik sırada, açıklama bulunmaktadır.)0*

147. Çok da mağrûr olma kim meyhâne-i ikbâlde
Biz hezârân mest-i mağrûrun humârın görmüşüz
Nâbî

Talih meyhanesinde çok da gurura kapılma (yaver giden talihine bakıp başın dönmesin); çünkü biz binlerce gurur sarhoşunun içkiden sonraki sersemliğini görmüşüz. *(Bu beyit hakkında; Ünlü Beyitler bölümünde, ilk mısraya göre alfabetik sırada, açıklama bulunmaktadır.)*

148. Ey pây-bend-i dâmgeh-i kayd-ı nâm u neng
Tâ-key hevâ-yı meşgale-i dehr-i bî-direng
Bâkî

Ey şan ve şöhret tuzağına yakalanıp tutsak kalan kişi; dünya hayatına olan bu düşkünlüğün daha ne zamana kadar devam edecek?

149. Felek yire gövürüben Temur'u
Konukladı et ile mar u muru
Ahmedi

Kader, (zalim) Timur'u (öyle bir) yere geçirdi ki; eti ile de yılan ve karıncalara ziyafet çektirdi. İnsan, şaire hak vermeden edemiyor. Şairin Emir Timur için söylediği ne kadar doğru emin olamıyoruz ama bu mısralar, adaletle hükmetmeyenlerin halk tarafından nasıl görüleceklerine iyi bir örnektir.

150. Hây hûdan fârig ol âlemde sultanlık budur
Pendini gûş eyle gel mûrun Süleymânlık budur
Muhibbî -

Dünyanın hay huyundan yakanı kurtar, âlemde sultanlık işte budur; gel, öğüt veren karınca bile olsa kulak ver ki Sü leymanlık da budur.

Bir beyitten iki derslik miras kalıyor bize Cihan padişahından: "**Hây hûdan fârig ol**" ve "**Pendini gûş eyle (gel)** mûrun." Nasihatten anlayan için her biri servet değerinde. Evet; iki şeyi yap diyor Sultanlar Sultanı: Dünyanın hay huyundan kurtul ve öğüt dinle, velev ki öğüdü veren karınca olsun. Bunları yaparsan, dünyada (herkes gibi senin de) özendiğin iki şeyi elde edersin: Sultanlık ve Süleymanlık! Demek ki sultan olmadan sultan; Süleyman olmadan Süleyman da olunabiliyormuş! İki büyük paye nasıl kazanılıyormuş bir daha bakalım, belki ders alırız: Dünya gailesinden uzak durma ve öğüt alma ile. Aslında kazanılan ne sultanlık, ne de Süleymanlık. Bunlarla kazanılan insanlık ve rahatlık, o kadar! Eh, nefsine esir olmayan için zaten dünya hayatının gayesi de bu değil miydi? "Gerisi hamallık" demeye getiriyor koca Sultan!

151. Kabz u bast kılsa tefekkür âleminde ol gönül
Vakt-i sermânın sonu germâ olur, âlem bu ya
Safvet Mustafa Efendi

Bu âlem öyle bir âlemdir ki; olup bitenleri düşün ama biraz derince düşünebilen (kimse), soğuk günlerin ardından sıcak günlerin geldiğini (zorluktan sonra kolaylığın geleceğini) görür: **Vakt-i sermânın sonu germâ olur**.

152. Minnet Hudâya devlet-i dünyâ fenâ bulur
Bâkî

Allah'a şükürler olsun ki, dünyanın makam ve zenginliği (sonunda) yok olur. (O devranı sürenlerin devirleri de o gün son bulur.)

Niceleri geldi, neler istediler

153. Nâm ü nişâne kalmadı fasl-ı bahârdan
Düşdi çemende berg-i draht itibârdan
Bâkî

Baharın ne adı kaldı, ne de bir nişan bahardan; bahçelerde (veya kırlarda) yapraklar da itibardan düştüler.

Sonbahar geldi! Baharın devranı bittiğinden, bütün nişanlarıyla birlikte namını da aldı gitti. Ağaçları giydirip süsleyen ve bahara bütün ihtişamını veren, bu yüzden de bahçelere/kırlara tepeden bakan yapraklar da sararıp soldular, onların da ömürleri sona erdiğinden, ağaçlardan bir bir düşerken, itibardan da düşüyorlar!

Dr. Işıkaslan Bâkî'nin, ağaçlardan düşen yaprakların şikâyetlerini, sonbahardaki yaprak dökümü gibi, devlet ikballeri sona erip, yüksek makamlardan düşen insanların hallerine benzettiğini söyler.

Bâkî'nin gazelinin son beyti şöyle:

154. Bâkî çemende hayli perîşân imiş varak
Benzer ki bir şikâyeti var rûzîgârdan

Baharın ne adı kaldı, ne de bir nişan bahardan; bahçelere tepeden bakan yapraklar şimdi kuruyup yere düşerken itibar kaybedip perişan duruma düştüler. Hallerine bakılırsa zamandan (gidişattan) şikâyetleri var.

"Bâkî, giden yazın bıraktığı boşlukta esen sonbahar rüzgârlarının uğultularını, dört yana savurduğu yaprakların hışırtılarını duyurur. Ağaçların tepelerinde mağrur dururken yere düşen yaprakların, kendilerini düşüren rüzgâr ve zamandan (sonbahar mevsimi) şikâyetçi olmalarını -yüksek mevkilerden düşen insanların psikolojisiyle- zengin ve derin bir anlam içinde canlandırır." (Işıkaslan, Divan Şiiri Öğretimi Üzerine)

155. *Niceleri geldi, neler istediler,*
Sonunda dünyayı bırakıp gittiler.
Sen hiç gitmeyecek gibisin değil mi?
O gidenler de hep senin gibiydiler!
Ömer Hayyam

Hayyam'ın rubaisi o kadar açık, basit, net ve çarpıcı ki… Gerisi ders almasını bilene kalmış… Dünya okulunda, sınıfta uyuyanlara Hayyam'la, Mevlâna ile Yunus ne yapsın.!...

156. *Nidelüm devr sunarsa sana şerbet bana zehr*
Bu cihan böyle olur gâh bana gâh sana
Necâtî

Zaman sana şerbet, bize zehir sunarsa ne yapabiliriz ki; bu dünya böyledir, bazen sana, bazen bana nimetlerini sunar. (Bugün sana verilen, yarın senden alınarak başkasına verilir.)

157. *Saltanat dedikleri ancak cihân gavgâsıdır*
Olmaya baht u saâdet âlem-i dünyada vahdet gibi
Muhibbî

İktidar dediğin bir dünya kavgasıdır (ve gelip geçicicidir. Dünyada ebedi ve makbul bir saadet arıyorsan), vahdet gibisi yoktur. (Allah'ın birliğine, tekliğine iman etmenin ve ona teslim olup her şeyi ondan bilmenin verdiği huzurdan daha büyük bir nimet yoktur. Yahut dünyalık üstüne çekişme yerine, bir köşeye çekilmenin verdiği huzur gibisi yoktur).

158. Hem hevâ üzre seyr eder taht-ı Süleyman dediler
Ol saltanatın yeller eser şimdi yerinde
Ziya Paşa

Rüzgâra emrederek hareket eden Hazreti Süleyman'ın (gücünün ve) tahtının yerinde şimdi yeller esmektedir. (İşte bunun üzerinden kendine pay biç. İktidara, makama, devletten alınan güce bakıp aldanma, yanlış yollara sapma. Bir gün bakarsın senin de içinde devran sürdüğün saltanata ait ne varsa uçup gitmiş, yerinde yeller eser olmuştur! Farkındasınızdır, yüksek makamların ve o makamlardan düşmenin ne demek olduğunu iyi bilen Ziya Paşa, altın kese içinde sunmakta bize nasihatini: "**Ol saltanatın yeller eser şimdi yerinde!**" Gelin, Paşanın geçmiş ve şimdiki zamanları kastederek söylediğini biz de gelecek zaman kipi içine alarak tekrar edelim: Çok da

güvenme o makam ve mevkilere, askerlere, güce ve arabalara. **Gün gelir, ol saltanatın yeller eser yerinde**!

159. Saltanat tacın giyen âlemde mağrur olmasın
Nice sultan börkün almıştır beyim bad-ı hazan
Bâkî

İktidar tacını giyen kibirlenip durmasın; hazan (sonbahar) rüzgârları (onunki gibi) ne sultanların külahlarını (taçlarını başlarından) alıp götürmüştür.

Saltanat tacını giyen ne büyük bir şey yapmıştır, ne de elde ettiği iktidar ona sonsuza kadar kalacaktır. O, eriştiği zamanın baharına bakıp aldanmasın. O baharın bir de sonbaharı var, işte o gün esecek rüzgâr, o taç ile beraber elde ettiği her şeyi (tahtı, gücü, hazineyi, adamlarını) alıp götürür!

160. Sanma ki felek devr ile şâmı seher eyler
Her vâkıanın âkıbetinden haber eyler
Nef î

Sen zamanın değişen hallerine bakıp aldanarak, feleğin (sadece) geceyi gündüz yaptığını zannetme; aslında bu gitgellerle onun yaptığı şey sana olup bitenden haber vermektir (Sen zamanın değişip duran dilinden anlamaya çalış.)

Ayet: "Muhakkak göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde, tefekkür eden insanlar için elbette birçok ibretler *(ve dersler)* ***vardır."*** *(Âl-i İmran Sûresi: 190)*

161. Şular kendülerin sultân sanurlar
Ölüp toprak olunca utanırlar
Eşrefoğlu Rumî

Şiir nasihattir. Şair, dünyadakilere dert anlatacağım, bazen onları hidayete çağıracağım diye çırpınır durur. Kimi zaman da, azgın ve zalimlerden ümidini keser ve hesap gününe havale eder hallerini! Vay onlara! Vay o insanlara ki, halleri ve

hesapları Allah'tan korkan kulları tarafından kıyamet gününe havale edilmiştir!

162. Top-ı âh-ı inkisâra pâydâr olmaz yine
Kişver-i câhın nice sengîn-hisârın görmüşüz
Nâbî

Biz yüksek mevkilerin nice taştan (sağlam) kalelerini görmüşüz; bunların hiçbiri kırgınlık (beddua) ahlarının topu karşısında ayakta kalamadılar.

Bilge şair, bu beyitle Maverdi'nin ***"Bir idare küfür üzerine devam eder, ama zulüm üzerine devam etmez"*** *sözüne işaret ediyor olsa gerektir.*

Maslahat-ı şer'

163. Bir âyinedir kim görünür ayb-ı şikâfı
Ol maslahat-ı şer' ki rüşvet var içinde
Nâbî

İçerisinde rüşvet olan işin kusurlu hali; tıpkı bir aynadaki çatlak gibi açıkça görülür.

Nâbî, dört yüzyıl öncesinde rüşvetten şikâyet etmekte, Fuzûlî (?-1556), ise ünlü "Selam verdim rüşvet değüldür deyü almadılar" cümlesi ile beş yüzyıl öncesinden. Rüşvet, adam kayırma, emanetin ehline verilmemesi... Kurtlar devlet çınarımızı kaç yüzyıldır kemirmekte!?

164. Cem ola hânene hayr ü bereket
Girmeye kîsene mâl-ı rüşvet
Nâbî

Evine hayır ve bereket dolsun; kesene rüşvet malı girmesin. (Nâbî demek ister ki, rüşvet yiyen malını çoğaltmak için alır ama aslında rüşvet, alanın malını azaltır. Rüşvet yemezsen asıl o zaman evine bereket girer ve geçim zorluğu çekmezsin.)

165. Ekseri zulmün irtişâdandır
Yîr komaz adl ile bir işe dahi
Lâedri

Zulmün büyüğü rüşvet yüzündendir; (rüşvet) bir tek işin bile adaletle yapılmasına yer bırakmaz, (her şeyi ve her yeri istila eder).

Defterdar Sarı Mehmet Paşa'nın, Osmanlı'da rüşvetin yaygınlaştığı 18. yüzyılın ilk yarısında yazılan Devlet Adamlarına Öğütler kitabında geçen kıt'anın tamamı şöyledir:

Ekseri zulmün irtişâdandır
Yîr komaz adl ile bir işe dahi
Le'an Allâhü dedi Peygamber
Can-ı râşiye mürteşiye dahi

Zulmün büyüğü rüşvet yüzündendir; (rüşvet) bir tek işin bile adaletle yapılmasına yer vermez, her yeri istila eder. Peygamber rüşveti alanı da, vereni de lanetledi.

Zabtiye ruhiyle icra-yı hükümet edenin

166. Bir tîğ urulup dü-pâre olmuş
Bed-kâr idi bed-sitâre olmuş
Şeyh Galib

Bir kılıç darbesiyle iki parçaya bölünmüş; kötü kişiydi, kötü talihli olmuş.

167. Kulûba sâhip olmayan hükümdâr
Cihângîr olsa yine bî-iktidâr
Abdülhak Hamid Tarhan

Milletin kalbinde yer edemeyen devlet başkanı (veya bir kadro); bütün dünyayı fethetse de iktidar sahibi olamaz.

168. Ne zîneti var ne zîb ü zîver
Hınzîr ölüsü füsürde kâfer
Şeyh Galib

Ne süsü püsü kalmış, ne takısı, ziyneti; domuz ölüsü gibi donup kalmış kâfir.

169. Var fenâ deştin temâşâ et açıp ibret gözün
Nice İskender türâb olmuş nice Dârâ yatar
Rahmî

Ey insan! (Gaflet içinde övünmeyi bırak da), ibret gözünü açıp yokluk çölüne bir bak; orada (yeryüzüne sığmayan) nice İskender'in toprak olduğunu, nice Daryüs'lerin de (yerle bir olmuş halde) uzanıp yattıklarını göreceksin.

170. Zabtiye ruhiyle icra-yi hükümet edenin;
Yeri altındadır, üstünde değildir kürenin
M. Akif Ersoy

Ayet: "Zulmedenlere meyletmeyin. Yoksa size de ateş dokunur." *(Hûd Sûresi: 113)* Maverdi'nin, neredeyse sosyolojik bir kural olarak kabul edilen meşhur sözü: **Bir devlet, küfür düzeni ile devam edebilir ama zulüm düzeni ile devam edemez!**